

Оцінка ефективності митної політики підприємств

Ілля Зібницький¹

Опубліковано

30.11.2025

Секція

Економіка

УДК

338.1:330.4

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19064540>

Анотація. Метою дослідження є удосконалення методичного підходу до оцінювання ефективності митної політики підприємства на основі інтегральної системи показників, яка враховує рівень комплаєнсу, швидкість митного оформлення, митно-логістичні витрати та ризики зовнішньоекономічних операцій. У статті досліджено методичні підходи до оцінювання ефективності митної політики підприємства в умовах трансформації глобального торговельного середовища та гармонізації митного законодавства України із правом Європейського Союзу. Проаналізовано сучасні наукові підходи до оцінювання ефективності митної політики, серед яких виділено фінансовий, логістичний, ризик-орієнтований, комплаєнс-орієнтований та інтегрований підходи. Встановлено, що кожен із них відображає лише окремих аспект результативності митних процесів, тоді як комплексне оцінювання ефективності митної політики підприємства потребує інтеграції показників витрат, часу митного оформлення, рівня комплаєнсу та ризиків зовнішньоекономічних операцій. Обґрунтовано необхідність удосконалення методичного підходу до оцінювання ефективності митної політики підприємства шляхом формування інтегральної системи показників. Запропоновано інтегральну модель оцінювання ефективності митної політики підприємства, яка базується на чотирьох ключових індикаторах: якості митного комплаєнсу, швидкості митного оформлення, митно-логістичних витратах та ризиковості митних операцій. Запропонований підхід дозволяє комплексно оцінювати результативність митних процесів підприємства, ідентифікувати проблемні аспекти митного адміністрування, знижувати витрати зовнішньоекономічної діяльності та підвищувати швидкість проходження товарів через митний кордон. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання інтегрального показника як інструменту інформаційно-аналітичної підтримки управління митною політикою підприємства та підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: митна політика підприємства; ефективність митної політики; митний комплаєнс; митно-логістичні витрати; управління митними ризиками; інтегральний показник; зовнішньоекономічна діяльність.

Assessment of the effectiveness of the enterprise customs policy

Abstract. The purpose of the study is to improve the methodological approach to assessing the effectiveness of an enterprise's customs policy based on an integral system of indicators that takes into account the level of compliance, the speed of customs clearance, customs and logistics costs, and the risks of foreign economic operations. The article examines methodological approaches to assessing the effectiveness of an enterprise's customs policy

¹ ORCID: 0009-0002-7000-8289

здобувач PhD

Державний університет «Київський авіаційний інститут»
(м. Київ, Україна)

under conditions of transformation of the global trade environment and the harmonization of Ukrainian customs legislation with the law of the European Union. Modern scientific approaches to evaluating customs policy effectiveness are analyzed, including financial, logistics, risk-oriented, compliance-oriented, and integrated approaches. It is established that each of these approaches reflects only a specific aspect of the performance of customs processes, whereas a comprehensive assessment of the effectiveness of an enterprise's customs policy requires the integration of cost indicators, customs clearance time, compliance level, and risks associated with foreign economic operations. The necessity of improving the methodological approach to assessing the effectiveness of an enterprise's customs policy through the formation of an integral system of indicators is substantiated. An integral model for assessing the effectiveness of an enterprise's customs policy is proposed, based on four key indicators: the quality of customs compliance, the speed of customs clearance, customs and logistics costs, and the risk level of customs operations. The proposed approach makes it possible to comprehensively assess the performance of customs processes at the enterprise level, identify problematic aspects of customs administration, reduce foreign economic activity costs, and increase the speed of goods movement across the customs border. The practical significance of the study lies in the possibility of using the integral indicator as a tool for information and analytical support of customs policy management at the enterprise level and for enhancing the efficiency of foreign economic activity.

Keywords: enterprise customs policy; customs policy effectiveness; customs compliance; customs and logistics costs; customs risk management; integral indicator; foreign economic activity.

Вступ

Актуальність проблеми. Сучасні умови функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств характеризуються суттєвими трансформаціями глобального економічного середовища, зокрема зростанням геоекономічної нестабільності, зміною традиційних логістичних маршрутів, посиленням митного контролю та активною гармонізацією митного законодавства України із правом Європейського Союзу. За таких умов митне адміністрування стає значимим важелем для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, оскільки митні процедури безпосередньо впливають на швидкість переміщення товарів, рівень трансакційних витрат та стабільність міжнародних ланцюгів постачання.

Митна політика підприємства з операційної функції забезпечення митного оформлення товарів та виконання формальних процедур декларування трансформується у важливий елемент системи стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Така політика має, зокрема, визначати ефективність взаємодії із митними органами, можливість використання митних спрощень, рівень регуляторних ризиків та конкурентоспроможність підприємства на міжнародних ринках.

Ефективність митної політики підприємства проявляється передусім, у здатності забезпечувати швидке та передбачуване проходження митних процедур, оптимізувати митно-логістичні витрати, мінімізувати ризики фінансових втрат і санкцій, а також підтримувати безперервність міжнародних ланцюгів постачання. Водночас, на практиці, оцінювання результативності митної політики підприємств здебільшого здійснюється фрагментарно та обмежується аналізом окремих показників зовнішньоекономічної діяльності, таких як обсяги експорту та імпорту або суми митних платежів. Через це, унеможливлено комплексну оцінку ефективності митних процесів підприємства, не враховуються показники швидкості митного оформлення, рівня комплаєнсу, митно-логістичних витрат та ризиків зовнішньоекономічних операцій.

Вищезазначене актуалізує розробку комплексного методичного підходу до оцінювання ефективності митної політики підприємства, який враховує взаємозв'язок між швидкістю митного оформлення, рівнем митного комплаєнсу, митно-логістичними витратами та ризиками зовнішньоекономічних операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому полі проблематика митної політики розкривається у кількох взаємопов'язаних аспектах: інституційно-регуляторній, фіскальній, ризик-орієнтованій, а також у контексті спрощень та комплаєнсу, як інструментів сприяння торгівлі й підвищення конкурентоспроможності бізнесу. Низка праць учених присвячена оцінюванню ефективності митної політики України з позиції захисту зовнішньоекономічних інтересів [4; 7; 9], прозорості процедур [6; 9] та адаптації до міжнародних стандартів [11]. Паралельно вітчизняні дослідження аналізують фіскальний аспект митної політики (митні платежі, бюджетний ефект, структура оподаткованого імпорту) [5; 11], що дозволяє оцінити результативність інституційного митного регулювання, проте не розкриває повною мірою впливу митної політики на ефективність бізнес-процесів підприємства. Окремий напрям формують праці щодо розвитку митного контролю та його ролі у фінансовій безпеці [1; 4], де поглиблюється методичний інструментарій і формуються рекомендації щодо модернізації митного контролю. Ці підходи є важливими для розуміння регуляторного середовища, проте їх логіка здебільшого орієнтована на систему митного контролю держави, а не на внутрішню митну політику підприємства.

Аналіз наукової літератури щодо досліджуваної теми свідчить про те, що науковці переважно досліджують макрорівень – державну митну політику або загальну ефективність ЗЕД підприємств. У той же час, методичні підходи до оцінювання ефективності митної політики підприємства залишаються недостатньо розробленими, що актуалізує обраний напрям дослідження. За умов зростання складності митних процедур та інтеграції України до митного простору ЄС підприємства потребують систематизувати аналітичні показники, які дозволяють оцінити ефективність митної політики як з позиції витрат, й з урахуванням швидкості оформлення, рівня комплаєнсу та ризиків.

Метою статті є удосконалення методичного підходу до оцінювання ефективності митної політики підприємства на основі інтегральної системи показників, яка враховує рівень комплаєнсу, швидкість митного оформлення, митно-логістичні витрати та ризики зовнішньоекономічних операцій.

Результати

Трансформація глобальних торговельних процесів та посилення регуляторних вимог до практики управління ЗЕД свідчить про необхідність інтеграції митної політики підприємства у систему стратегічного та операційного менеджменту підприємства. На відміну від традиційного підходу, за якого митні процедури розглядалися лише як технічний етап оформлення товарів при перетині митного кордону, сьогодення свідчить про їх вплив на швидкість міжнародних торговельних операцій, структуру витрат, рівень регуляторних ризиків та стабільність ланцюгів постачання.

Функціонально митна політика підприємства охоплює декілька ключових напрямів:

- обґрунтований вибір митних режимів;
- управління митною вартістю товарів;
- класифікація товарів за УКТЗЕД;
- система управління митними ризиками (ідентифікація потенційних ризиків, упровадження внутрішніх процедур контролю та комплаєнсу);
- організація ефективної взаємодії з митними органами.

Ефективність митної політики визначається здатністю підприємства забезпечувати належний рівень митного комплаєнсу, оптимізувати витрати, пов'язані із митним оформленням, мінімізувати регуляторні ризики, що зумовлює підвищення конкурентоспроможності підприємства на міжнародних ринках. Через вплив таких важелів забезпечується стабільність зовнішньоторговельних операцій, зниження транзакційних витрат та ефективність функціонування міжнародних ланцюгів постачання.

Оцінювання ефективності митної політики підприємства є досить складним методичним завданням, оскільки митна політика одночасно впливає на фінансові результати зовнішньоекономічної діяльності, логістику міжнародних поставок, рівень ризиків та стійкість ланцюгів постачання. У наукових дослідженнях й практиці, сформувався декілька підходів до оцінювання ефективності митної політики, серед яких найбільш поширеними є фінансовий [6; 9; 10; 13; 14], логістичний [7; 15; 16], ризик-орієнтований [2; 8; 12], комплаєнс-орієнтований розглядається лише зарубіжними вченими [18]. Проте, такі підходи розглядаються науковцями в контексті державної митної політики, враховуючи систему індикаторів, які притаманні як діяльності митних органів, так і діяльності підприємств. У той же час, маючи однакове економічне підґрунтя, різне економічне трактування для різних груп стейкхолдерів. Узагальнення наукових підходів до оцінювання ефективності митної політики підприємства свідчить, що наявні дослідження зосереджують увагу переважно на окремих вимірах її результативності, а кожен із підходів дозволяє оцінити специфічний аспект впливу митної політики на діяльність підприємства, проте окремо вони не забезпечують комплексного уявлення про її ефективність. Саме тому доцільно формувати інтегрований методичний підхід, який поєднує показники витрат, часу, ризиків і рівня митного комплаєнсу в єдину систему оцінювання.

У табл. 1 систематизовано підходи до оцінки ефективності митної політики підприємств, згруповано показники відносно кожного підходу, які можуть бути притаманні й макрорівню та окреслено базові обмеження щодо використання кожного підходу.

Таблиця 1

Наукові підходи до оцінювання ефективності митної політики підприємства

Підхід	Сутність підходу	Основні показники оцінювання	Обмеження підходу
Фінансовий	Оцінювання ефективності митної політики через вплив на вартість зовнішньоекономічних операцій, митні платежі та супутні витрати	Сума митних платежів; витрати на брокерське обслуговування; витрати на сертифікацію і складування; митні витрати на 1 поставку / 1 т товару; непрямі витрати (демередж, простій, штрафи)	Не повною мірою враховує часові параметри проходження митних процедур та рівень регуляторних ризиків; переважно фіксує витрати, а не якість політики
Логістичний	Оцінювання через швидкість, стабільність і передбачуваність митного оформлення та його вплив на ланцюги постачання	Середній час митного оформлення; частка затримок; тривалість простоїв на кордоні; варіативність часу випуску; частка поставок, оформлених у строк	Не відображає повною мірою фінансові наслідки митних затримок та не розкриває причини ризиковості митних процесів

Ризик-орієнтований	Оцінювання через здатність підприємства мінімізувати регуляторні, фінансові та операційні ризики під час митного оформлення	Частота коригування митної вартості; частота класифікаційних спорів; кількість порушень; сума донарахувань і штрафів; частка поглиблених форм контролю; кількість постмитних перевірок	Складність кількісної формалізації ризиків; недостатній зв'язок із часовими та витратними параметрами митного оформлення
Комплаєнс-орієнтований	Оцінювання через рівень відповідності вимогам митного законодавства, якість внутрішніх процедур та здатність користуватися спрощеннями	Частка декларацій без зауважень; частка автоматичного випуску; наявність/використання спрощень; результати постмитного аудиту; готовність до АЕО/спрощених процедур	Не повною мірою оцінює вплив на витрати та логістичні ефекти; потребує поєднання з фінансовими й часовими показниками
Інтегрований	Комплексне оцінювання митної політики підприємства через поєднання витратного, логістичного, ризик-орієнтованого та комплаєнсного вимірів	Інтегральний індекс ефективності; індикатори комплаєнсу, часу, витрат і ризику; система KPI митної політики підприємства	Потребує методичного обґрунтування ваг, нормування показників та забезпечення якісної інформаційної бази на рівні підприємства

Сформовано автором

Таким чином, аналіз наявних методичних підходів свідчить, що кожен із них відображає лише окремих вимір ефективності митної політики підприємства: зокрема, фінансовий – витратний, логістичний – часовий, ризик-орієнтований – регуляторні ризики, що зумовлює потребу в інтегрованій методиці оцінювання, яка поєднує ключові критерії ефективності митної політики та дозволяє комплексно оцінити її результативність як здатність підприємства забезпечувати швидкість митного оформлення, зменшувати сукупні митно-логістичні витрати, мінімізувати ризики та підвищувати рівень комплаєнсу, необхідний для використання митних спрощень.

Ефективність митної політики підприємства базово, має визначатися здатністю використовувати митні спрощення, забезпечувати швидкість оформлення, мінімізувати витрати та знижувати ризики. Отже, пропонуємо для інтегрального оцінювання передбачити такі чотири індикатори:

- якість митного комплаєнсу (С);
- швидкість митного оформлення (Т);
- митно-логістичні витрати (К);
- ризиковість митних операцій (R);

З економіко-аналітичної позиції перші два показники можна вважати стимуляторами, оскільки чим вищі їхні значення, тим вища ефективність, а інші два – дестимуляторами, оскільки досягнення вищої ефективності характеризується зниженням їх значень. Щоб у формулі усі складові індексу можна було трактувати за принципом: зростання значень усіх показників забезпечують підвищення ефективності митної політики, пропонується показники дестимулятори трансформувати у такі вирази: (1-R) та (1-K). Інтегральний показник оцінювання ефективності митної політики доцільно подати у такому формульному вигляді:

$$I_{emn} = w_1C + w_2T + w_3(1-K) + w_4(1-R)$$

де:

I_{emp} – інтегральний показник ефективності митної політики підприємства;

C – індекс якості митного комплаєнсу;

T – індекс швидкості митного оформлення;

K – індекс митно-логістичних витрат;

R – індекс ризиковості митних операцій;

w_1, w_2, w_3, w_4 – вагові коефіцієнти значущості відповідних індикаторів, які у сумі $(w_1+w_2+w_3+w_4)$ мають дорівнювати 1.

Економічне трактування інтегрального показника виразимо у такий спосіб:

– чим вищий рівень комплаєнсу, тим ефективнішою є митна політика;

– чим вища швидкість оформлення, тим вища ефективність митної політики;

– чим нижчі митно-логістичні витрати, тим вищою є ефективність;

– чим нижча ризиковість митних операцій, тим стабільнішою та результативнішою є митна політика.

Інтегральний показник в цілому, дозволяє підприємству оцінювати ефективність й результативність митної політики, виявляти проблемні митні процеси, знижувати витрати ЗЕД, підвищувати швидкість поставок та покращувати комплаєнс. Інтеграція запропонованих показників дозволяє відійти від традиційного підходу, за якого ефективність митної діяльності оцінюється лише за фінансовими параметрами або обсягами зовнішньоекономічних операцій.

У запропонованому інтегральному показнику вбачаємо аналітичну універсальність, оскільки він може використовуватися як для внутрішнього управлінського аналізу на рівні підприємства, так і для порівняльного оцінювання ефективності митної політики різних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Така інтеграція створює можливість формування системи бенчмаркінгу митних процесів та визначення напрямів підвищення ефективності управління зовнішньоекономічними операціями.

Важливим позитивним аспектом даної моделі вбачаємо її адаптивність до інформаційних систем підприємства, оскільки розрахунок індикаторів може базуватися на даних бухгалтерського, управлінського та логістичного обліку, а також на інформації митних декларацій та електронних систем митного оформлення. Тож ефективність застосування показника залежить від якості інформаційної бази, яка формується на основі митної статистики, управлінської звітності та даних операційної діяльності підприємства.

Практичне використання інтегрального показника потребує подальшого дослідження, яке полягає у обґрунтуванні нормування часткових індикаторів, що забезпечує їх зіставність та можливість агрегування у єдину інтегральну величину.

У цілому запропонований інтегральний показник рекомендовано як інструмент інформаційно-аналітичної підтримки управління митною політикою підприємства, що дозволяє своєчасно ідентифікувати проблемні елементи митних процесів, оптимізувати витрати зовнішньоекономічної діяльності, підвищувати швидкість проходження товарів через митний кордон та знижувати регуляторні ризики.

Висновки

У результаті проведеного дослідження узагальнено теоретичні та методичні підходи до оцінювання ефективності митної політики підприємства та визначено напрями їх подальшого розвитку в умовах трансформації міжнародної торгівлі й посилення регуляторних вимог до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Аналіз наукових праць показав, що існуючі підходи до оцінювання ефективності митної політики характеризуються певною фрагментарністю, оскільки кожен із них відображає лише окремий аспект результативності митних процедур.

Обґрунтовано доцільність формування інтегрованого методичного підходу до оцінювання ефективності митної політики підприємства, що передбачає комплексне

врахування ключових параметрів результативності митних процесів. У межах дослідження запропоновано інтегральну модель оцінювання ефективності митної політики підприємства, яка базується на поєднанні чотирьох індикаторів: рівня митного комплаєнсу, швидкості митного оформлення, митно-логістичних витрат та ризиковості митних операцій. Використання запропонованого показника створює інформаційну основу для прийняття управлінських рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності та сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств у міжнародній торгівлі.

Література

1. Авраменко Н. Л., Дорошенко Т. М., Матвеев М. Е. Проблеми митного контролю в контексті європейської інтеграції України. № 1. 2022. Економіка та держава. С. 55–60. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.1.55>
2. Бережнюк І. Г. Концептуалізація оцінювання митних процедур. № 2. 2015. Вісник Академії митної служби України. С. 45–52.
3. Брехов С. С., Вакульчик О. М., Микитенко Т. В. Постмитний аудит у системі державного митного контролю. № 1. 2017. Митна безпека. С. 24–31.
4. Дорофєєва Л. М. Митна безпека України: підвищення рівня захищеності інтересів. Випуск 84: частина 3. 2024. Серія ПРАВО. Науковий вісник Ужгородського національного Університету. С. 95-101. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.15>
5. Дубовик О.Ю., Мартинюк І.В. Фіскальна ефективність митних платежів в Україні. № 1–2 (278–279). 2021. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. С. 30–36.
6. Мельник В. М., Руденко В. В., Євтушенко Н. М. Фіскальні ефекти митної політики України в умовах інтеграційних процесів. Т. 1. № 20. 2024. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. С. 280-292
7. Мережко Н. В. Митна політика України в умовах воєнного стану та її вплив на зовнішню торгівлю. № 1. 2023. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. С. 17–26.
8. Подра О. П., Петришин Н. Я. Особливості управління ризиками у митній сфері. № 4 (1). 2022. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. С. 32–39.
9. Розвиток митної політики України в контексті реалізації економічної функції держави : монографія / Гребельник О. П., Пашко П. В., Шевчук С. В., Сушкова О. Є. та ін.; за ред. д.е.н., проф. О. П. Гребельника. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 266 с.
10. Фоміна О. О. Вплив регуляторних змін на імпортні операції в умовах воєнного стану. № 2. 2023. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. С. 32–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2022_6_6
11. Яромій І.В. Державна митна політика в Україні: теоретичні засади, функціональні пріоритети та шляхи удосконалення фіскальної функції. №11. 2023. Юридичний науковий електронний журнал. С. 809–813. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/197>
12. Borysenko O., et al. Global customs risk management and modelling of customs systems. Vol. 15(12). 2022. Journal of Risk and Financial Management. P. 598. URL: <https://www.mdpi.com/1911-8074/15/12/598>
13. Grainger A., Huiden R., Rukanova B., Tan Y. What is the cost of customs and borders across the supply chain and how to mitigate it through better coordination and data sharing? Vol. 12(2). 2018. World Customs Journal. P. 3–18
14. Çelebi Ü. The impact of trade costs upon gross domestic product: the customs efficiency index as a mediator. Vol. 13(1). 2019. World Customs Journal. P. 63–74. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4681840
15. Hoffman A. An explorative study into the effectiveness of a customs operation and its impact on trade. Vol. 11(1). 2017. World Customs Journal. P. 19–34. URL:

<https://www.researchgate.net/publication/333043677> An explorative study into the effectiveness of a customs operation and its impact on trade

16. World Customs Organization. Time Release Study Guide. Version 4. Brussels : WCO, 2023. 110 p.

17. Coglianesi C., Nash, J. Compliance management systems: Do they make a difference?. Cambridge Handbook of Compliance (D. Daniel Sokol & Benjamin van Rooij eds., Cambridge University Press, Forthcoming), U of Penn, Inst for Law & Econ Research Paper. 2020. (20-35). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3598264